

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

**Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв**

**ЛЕКЦІЙНО-СЕМІНАРСЬКІ
ЗАНЯТТЯ У ВИЩИХ УЧИЛИЩАХ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

Методичні рекомендації

Київ – 2005

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

**ЛЕКЦІЙНО-СЕМІНАРСЬКІ
ЗАНЯТТЯ У ВИЩИХ УЧИЛИЩАХ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

Методичні рекомендації

2005

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру
навчальних закладів культури і мистецтв України

ЛЕКЦІЙНО-СЕМІНАРСЬКІ
ЗАНЯТТЯ У ВИЩИХ УЧИЛИЩАХ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
Методичні рекомендації, – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 36 с.

Укладач: *Т. М. Руденко* – викладач Миколаївського державного
вищого училища культури

Рецензенти: *О. С. Шевчук* – кандидат педагогічних наук, професор
Миколаївської філії КНУКіМ
В. В. Новицька – викладач Херсонського училища
культури

Відповідальний
за випуск *Т. Ф. Стронько*

Редактор *М. С. Туртугешева*

Підписано до друку 02.12.05 р. Гарнітура Times
Формат 60×84_{1/16}. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 2,25. Наклад 150 прим.

Видавництво «Нова Книга» м. Вінниця, вул. Стеценка, 46/85
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції ДК №103 від 30.06.2000 р.
Тел. (0432)52-34-80, 52-34-82 Факс 52-34-81
E-mail: newbook1@vinnitsa.com
www.novaknyha.com.ua

© Державний методичний центр
навчальних закладів культури і
мистецтв України, 2005

Пояснювальна записка

Сьогодні перед вищими закладами освіти постають складні завдан-
ня – дати випускникові, крім суто професійних знань, навиків, уміння
орієнтуватися у постійно зростаючому потоці інформації, ще й спро-
можність спілкування, уміння працювати в колективі, бути готовим до
вирішення певних ситуацій, до постійного поновлення та поповнення
знань, пошуку оригінальних рішень в умовах конкуренції та економічної
нестабільності в суспільстві

Ці проблеми актуальними і для педагогічних колективів вищих
навчальних закладів першого рівня акредитації. Педагоги постійно
шукають конкретні види організаційно-методичної діяльності, які б
оптимально сприяли досягненню мети у підготовці фахівців.

Вищі училища культури, як і інші спеціальні заклади освіти, від-
різняються професійною спрямованістю всього навчального процесу,
різноманітністю форм навчання, пов'язаних між собою і з методами
навчальної роботи. Як показує практика, весь навчальний процес у да-
ному закладі організовується у формі уроку, практично-лабораторних,
індивідуальних занять, навчальної та виробничої практики. Всі ці форми
спрямовані на вирішення загальнопедагогічних і виховних завдань.

Дуже довго провідною формою організації навчального процесу
був **урок**, який відрізнявся від інших форм сприятливими умовами для
оволодіння студентами сумою знань, засвоєння основних понять, ідей,
теорії тощо. На уроках відбувалося знайомство з досягненнями даної
науки і з її новими проблемами. Але навіть на найдосконаліших уроках
студенти були перш за все споживачами інформації, і навіть при до-
сягненні повного контакту викладача з аудиторією можливості їх само-
стійної роботи були обмежені.

Реальні умови сьогодення продиктували потребу в застосуванні
нових форм, і такою ефективною формою, на наш погляд, може бути
впровадження в практику роботи даного навчального закладу **системи
лекційно-семінарських занять**, яка сприятиме формуванню у студентів
інтересу до самостійної роботи, розвитку наукового мислення, само-
стійності суджень, формуванню навичок та вмінь.

Саме семінарське заняття дає змогу поповнити недоліки уроку, бо
самостійна робота, як основний вид його діяльності, дає можливість
систематизувати подану раніше інформацію, осмислити її в нових ас-

пектах. Слід зауважити, що в існуючих навчальних планах для вищих училищ культури не передбачено проведення семінарських занять і не вказано, які теми доцільно виносити на семінари. У них виділено тільки практичні і лабораторні заняття. Безумовно, виникають певні труднощі в роботі викладачів. Тому вони за власним вибором виділяють теми семінарів, визначають кількість годин на їх засвоєння і відповідно розробляють методику підготовки і проведення занять.

У методичній літературі ці питання висвітлені недостатньо. Доцільні рекомендації подаються у цілому ряді опублікованих нині робіт, зокрема в роботі А. Д. Бондар “Семинарские занятия в высшей школе”, в якій автор на основі вивчення передового досвіду висвітлює важливі питання організації і проведення семінарських занять з гуманітарних предметів в інститутах і університетах. На особливу увагу заслуговує робота Є. С. Позіної “Методика преподавания семинарских занятий в вузе”, де автор розглядає основні форми семінарів, а також вказує на необхідні умови для підвищення результативності цієї форми роботи. Серед останніх публікацій – Г. С. Цехмістрова “Методологічне обґрунтування проведення семінарських занять у вищих навчальних закладах”, де семінар розглядається як головний вид практичних занять з гуманітарних дисциплін і є ефективним засобом розвитку в студентів культури наукового мислення. Але, на жаль, запропоновані форми і методи роботи не завжди відповідають даному навчальному закладу, курсу. Внаслідок цього навчально-виховні можливості цих форм використовуються неповністю, тому викладач не одержує бажаних результатів.

Мета нашої роботи – спробувати виявити особливості системи лекційно-семінарських занять у вищих навчальних закладах першого рівня акредитації, висвітлити дидактичний аспект семінарів, привести приклади різних його форм з курсів “Українська музична література” та “Світова музична література”. Сподіваємося, що надані методичні поради щодо організації та проведення лекційно-семінарських занять допоможуть викладачам у роботі.

Роль лекцій у навчальному процесі

Система лекційно-семінарських занять має дві тісно пов’язані між собою підсистеми: лекційний курс та семінарські заняття. Лекційний

курс є необхідним, тому що сьогодні бракує достатньої кількості спеціальної літератури з того чи іншого предмета, навчальних посібників, які відповідають програмам навчального закладу. Інколи лекція буває єдиним джерелом навчальної інформації. Це в тих випадках, коли новітній матеріал з конкретної теми ще не знайшов висвітлення у підручнику, або викладений у застарілій трактові, чи дуже складний для самостійного опрацювання і потребує методичної переробки, яку може здійснити лише викладач.

Слово “лекція” (від лат. *lectio*) означає читання. За умов середньовіччя, коли книга була рідкістю, лекція стала основним джерелом знань для студентів. З розвитком друкарської справи і розповсюдженням книги вона не втратила свого значення для вищої освіти, і сьогодні лекція є основною ланкою дидактичного циклу навчання.

Навчальна лекція – це заняття, на якому педагог у стрункій, логічній послідовності в обмежений час викладає основні питання теми з узагальненнями, доказами, висновками, роз’ясненнями щодо подальшого опрацювання матеріалу. Провідна роль лекцій у навчальному процесі визначається наступними положеннями:

- лекція є основною формою викладення матеріалу;
- лекція дозволяє викладати матеріал на рівні новітніх досягнень і висновків науки у певній галузі;
- лекція є початковою, спрямовуючою формою навчального процесу в організації самостійної роботи студентів.

Типи лекцій

У вищих навчальних закладах першого рівня акредитації лекції за своєю структурою повинні відрізнятися одна від одної залежно від змісту і характеру матеріалу. До кожної лекції (вступна лекція, лекція з елементами бесіди, оглядова лекція, проблемна лекція) висуваються специфічні вимоги.

Вступна лекція має дати студентам загальне уявлення про завдання і зміст усього курсу, розкрити структуру й логіку розвитку конкретної галузі науки, культури, взаємозв’язок з іншими дисциплінами. Головне завдання вступної лекції – сприяти розвитку у студентів інтересу до предмета з метою його творчого засвоєння.

Лекція з елементами бесіди – найбільш розповсюджений тип лекції, під час якої можна активізувати діяльність студентів різними способами. Вони впливають з логіки навчального матеріалу, з пізнавального досвіду студентів і мети, якої намагається досягти викладач. Питання до студентів можна поділити на частково-пошукові, ціннісні (відношення студентів до даної теми) і контрольні (виявлення уваги і розуміння матеріалу). Окремі питання можуть мати комплексний характер.

Проблемна лекція необхідна у двох випадках: коли навчальний матеріал дуже складний або мають місце суперечливі думки вчених з однієї й тієї ж проблеми.

Оглядова лекція використовується викладачем при наявності великої кількості фактичного матеріалу, а у студентів відсутнє уявлення і мінімальні знання з тієї чи іншої теми.

Організація лекційних занять, методика підготовки та проведення лекцій.

Лекторами у вищих закладах освіти першого рівня акредитації можуть бути найбільш досвідчені викладачі цього закладу, а також інші висококваліфіковані фахівці, що мають необхідний педагогічний і практичний досвід.

Викладач повинен мати широкий науковий світогляд, володіти ґрунтовними знаннями і практичним досвідом у відповідній науковій галузі чи сфері виробничої діяльності, вміти системно, аргументовано, на належному науковому і методичному рівні викладати в лекціях теоретичні основи навчального курсу. Його лекції мають бути глибокими за змістом і доступними за формою викладу.

Зміст і структурно-логічна послідовність лекцій повинні відповідати затвердженій робочій навчальній програмі, але у виборі форм, методів і засобів донесення навчального матеріалу студентам викладач може бути вільним.

Викладач, який читає курс лекцій, перед початком навчального року (семестру) подає на циклову (предметну) комісію конспекти лекцій курсу або розроблений ним навчальний посібник (в окремих випадках анований тематичний план), контрольні завдання для проведення

передбаченого навчальним планом проміжного та підсумкового контролю, інші методичні матеріали, які забезпечують реалізацію навчальної програми.

У процесі підготовки до лекцій викладачеві потрібно ретельно проаналізувати, який демонстраційний матеріал і технічні засоби навчання (схеми, малюнки, слайди, репродукції, діафільми, грамзаписи, нотні приклади тощо) можуть бути застосовані на тому чи іншому занятті, бо саме вміле їх використання завжди сприяє глибокому розкриттю теми, її кращому засвоєнню. Доцільно в цьому разі скласти спеціальну картотку з предмета, де до кожної теми вказано перелік демонстраційного матеріалу та технічні засоби навчання, література.

Проведення лекції є найбільш складним у навчальному процесі, тому що її успіх залежить від особистих якостей викладача (обсяг знань, ерудованість, вміння бути зібраним, культура мовлення, доброзичливість тощо). Проте успішне засвоєння навчального матеріалу залежить також і від дотримання **вимог до проведення лекції**:

Виходячи з цього:

- тема лекції, навчальна мета та план повинні бути показані на дошці, слайді або задиктовані;
- тему лекції необхідно пов'язати з іншими темами предмета або з іншими дисциплінами, визначивши практичне застосування даного матеріалу; вступна частина лекції повинна бути короткою, яскравою, простою і нестандартною;
- викладення основних питань ведеться відповідно до плану лекції. З кожного питання висвітлюються найбільш складні моменти, даються чіткі формулювання, докази з демонстрацією наочних посібників. Разом із тим не слід зразу ж видавати студентам готовий матеріал, а ставити питання проблемно, розмірковуючи вголос, і аргументовано на них відповідати. При такому викладенні лекції студенти разом із викладачем шукають істину і, аналізуючи, приходять до висновків;
- під час лекції викладач спостерігає за аудиторією, її уважністю, темпом лекції;
- кожне висвітлене питання завершується висновками і логічно підводить до наступного;
- матеріал лекції повинен викладатися вільно, впевнено, емоційно, що дуже важливо для предметів естетичного циклу, літературною мовою;

- основні формулювання, думки, висновки і узагальнення слід виділяти повільним темпом мовлення, акцентуючи на них увагу слухачів.

Закінчуючи лекцію, зробивши висновки з теми, викладач дає конкретні рекомендації щодо її опрацювання, пропонує перелік основної та додаткової літератури для самовдосконалення знань і відповідає на запитання студентів, плануючи на цей момент 5–7 хвилин. На наш погляд, буде методично правильно відповідати на запитання і під час лекції, оскільки це помітно поживляє заняття і робить чутливішим зворотний зв'язок між лектором і слухачами.

Організація роботи студентів під час лекції

В основі організації роботи студента на лекції лежить активний процес, який включає слухання, розуміння, осмислення матеріалу і перетворення поданої інформації у форму короткого запису. Ведення запису потребує певної допомоги викладача, і педагог повинен попередньо ознайомити студентів з методикою запису лекції. Але навіть і цього буває недостатньо. У силу своїх вікових особливостей студенти вищих навчальних закладів першого рівня акредитації (більшість з них – це колишні дев'ятикласники) – не встигають під час лекції робити записи. Практика показує, що в цьому разі доцільно надати студентам (особливо першокурсникам) можливість працювати з опорними конспектами, складеними викладачем.

Особливості лекційних занять з курсів української та світової музичної літератури.

Курси “Українська музична література” та “Світова музична література” посідають одне з вагомих місць у системі цілого ряду спеціальних дисциплін, які вивчаються у вищих училищах культури, бо в сучасних соціально-історичних умовах відродження і вільного розвитку національної культури України особливого значення набуває відтворення духовності кожної особистості. Вагомою частиною фундаменту, на якому базується виховання морально-естетичних, інтелектуальних, професійних якостей майбутніх працівників культури, є глибоке пізнання власної

історії, національних традицій та тернистих шляхів розвитку культури українського народу, усвідомлення внеску вітчизняного музичного мистецтва у світову скарбницю музичної класики.

Лекційний курс обох предметів має свої особливості і за навчальним планом складає:

Українська музична література – 74 години (спеціалізації «Народне пісенне мистецтво», «Народне інструментальне мистецтво»).

Світова музична література – 152 години (спеціалізація «Народне пісенне мистецтво») та 74 години (спеціалізація «Народне інструментальне мистецтво»).

Основою побудови тематичного плану є історичний принцип, який дозволяє матеріал, що вивчається, розподілити на декілька розділів. Ці розділи репрезентують певні історичні етапи розвитку як українського музичного мистецтва, так і світової музичної культури взагалі. Вони допомагають студентам систематизувати різноманітну інформацію, усвідомити логіку розвитку культури в цілому, відчутти значущість та місце національного мистецтва на тлі світових художніх явищ. Історичний принцип викладання матеріалу, як головний, гнучко поєднується з елементами стильового, портретно-біографічного та інших методів.

Враховуючи брак часу, відведеного на вивчення цих складних предметів, лекційні курси знайомлять не з усіма, а тільки з найважливішими явищами національного та світового мистецтва, особливостями різних жанрів професійної музики, виразними засобами музичної мови, структурою творів, спеціальною музичною термінологією тощо. Творчість окремих композиторів та деякі твори, що не ввійшли до програми, виносяться на позааудиторне самостійне опрацювання. (Існуючий навчальний план передбачає години на самостійну роботу). Але обов'язково ці теми виносяться на семінарські заняття, де викладач перевіряє засвоєння матеріалу.

Основною формою засвоєння знань, умінь та навичок є **лекція з ілюстраціями, лекція-бесіда** з використанням різних методів активізації мислення студентів. Кожна лекція, на наш погляд, повинна містити не тільки готову інформацію, а й проблемні питання, які будуть вирішуватися через застосування одержаних знань та вмінь. Подібна спрямованість одночасно допоможе як засвоєнню знань, так і формуванню навичок професійного мислення.

До програм обох курсів внесено певну кількість оглядових тем. Вони подаються у вигляді розширеної інформації. Добір музичного матеріалу до таких тем може бути довільним.

Вивчення матеріалу здійснюється на основі прослуховування та аналізу музичних творів того чи іншого композитора. Дуже важливо в кожному творі разом зі студентами знайти щось особливе, новаторське, те, заради чого автор створив цей твір. Тому найбільш доцільний методичний принцип – рух від конкретного до загального, від безпосереднього переживання музичних образів до проникнення в духовний світ митця та його історичний час, до розуміння загальних закономірностей розвитку як української так і світової культури.

Музичний кругозір більшості студентів вищих училищ культури обмежений, тому під час лекції має звучати якомога більше музичних прикладів непересічного значення. Це дає змогу виховати відповідний естетичний смак та накопичити музичний матеріал, який є необхідним для справжнього виконавця, культурної людини та майбутнього фахівця. Бажано кожен музичний твір прослуховувати повністю, але, враховуючи брак часу, на лекції це неможливо. Тому для повноцінного засвоєння потрібне ще й додаткове позааудиторне прослуховування. (Після кожної лекції викладач пропонує студентам перелік музичних творів, необхідну літературу та опорні конспекти, складені педагогом).

Прослуховування музичних творів під час лекції займає багато часу, і в зв'язку з цією особливістю кожен викладач предметів естетичного циклу повинен пам'ятати, яке величезне значення для розвитку художнього смаку слухачів має висока якість виконання. Виконавські засоби, на які розраховує викладач, – як правило, демонстрація власними силами, за допомогою ілюстраторів і використання аудіо-і грамзаписів. Останнє особливо бажано, тому що дає можливість прослухати музику в її справжньому звучанні (оркестр, орган, спів та ін.) і першокласному виконанні.

Дуже важливим моментом лекції є введення елемента бесіди, яка активізує студентів. Наприклад, при вивченні інструментальних творів малих форм (або романсів) завжди передують вступна бесіда про цей жанр та його значення у творчості того чи іншого композитора. У такому вступі можна охарактеризувати типові риси жанру (мазурок, вальсів тощо). Самі ж твори можуть бути донесені до студентів різними способами.

Як правило, педагоги спочатку дають розбір кожного твору, а потім він виконується повністю або ж розглядаються всі твори з наступним їх прослуховуванням. А можна побудувати заняття по-іншому – після вступу викладач пропонує прослухати твір, а вже далі, на основі прослуханого, розглядається сам твір з демонстрацією окремих деталей.

Цим прийомом досягається, по-перше, те, що аналіз уже прослуханої, знайомої музики стає для студентів більш переконливим, і, по-друге, з'являється можливість залучити до процесу розбору самих студентів, що активізує аудиторію і сприяє виробленню самостійності в оцінюванні музичного твору. Жива бесіда про прослуханий твір, обмін думками, а іноді і суперечки, які виникають у процесі обговорення музики, дуже корисні для студентів і в той же час поживляють лекцію. Звичайно, педагог повинен скеровувати цю бесіду, вести її. У результаті має скластися ясне уявлення про найбільш характерні особливості даного твору.

Під час лекції викладач постійно спостерігає за увагою групи, контролює розуміння навчального матеріалу (контрольні запитання, нескладні тести). Тести – зовсім не нова форма перевірки знань, це скоріше одна з форм оптимізації навчання. Але тестування завжди вносить елемент гри в навчання, робить цей процес більш привабливим. Крім того, тести дають викладачу можливість виявити питання, які він не зумів донести до слухачів під час лекції. Неправильні відповіді студентів є своєрідним індикатором для педагога, що показує, який розділ не засвоєний і на чому необхідно сконцентрувати увагу під час семінару.

Цілеспрямована робота викладача і студентів на лекціях є запорукою успішної діяльності на семінарах.

Семінарське заняття як форма організації навчання, його роль у вивченні спеціальних дисциплін.

Семінарські заняття як форма навчання мають дуже давню історію і своїм корінням сягають в античність. Слово “семінар” латинського походження (“*seminarium*” – розсадник) і пов'язане з функцією “посіву” знань від учителя до учнів та “проростання” їх у свідомості учнів, спроможних самостійно мислити і відтворювати знання на практиці. Семінари проводились у стародавніх грецьких та римських школах як поєднання диспутів і висновків учителя.

З XVII століття ця форма навчання використовується в Західній Європі, а з XIX – в російських університетах. Семінарська форма навчання постійно розвивалась, усе більше реагуючи на завдання вищої школи.

Спробуємо дати визначення семінарського заняття. Семінар – це вид навчального заняття, на якому викладач організовує обговорення студентами питань з тем, попередньо визначених робочою програмою.

Сьогодні у вищій школі семінар є одним із основних видів практичних занять і ефективним засобом розвитку у студентів культури наукового мислення (за А. М. Матюшкіним).

Завдяки семінару активізуються:

- розвиток творчого професійного мислення;
- пізнавальна мотивація;
- професійне використання знань в умовах навчання;
- оволодіння мовою відповідної дисципліни;
- навик оперування поняттями, формулюваннями, визначеннями;
- оволодіння умінням ставити і вирішувати інтелектуальні проблеми і завдання, спростовувати або відстоювати певну точку зору.

Позитивною є роль семінарських занять у вивченні спеціальних дисциплін і в навчальних закладах першого рівня акредитації. Семінари дають можливість контролювати опанування вузловими темами курсу, збагачують студента в процесі самостійного оволодіння додатковими матеріалами даного курсу, допомагають виробляти логічність, майстерність усного викладу.

Відмінною особливістю семінарських занять є двоплановість їх функцій: а) функція методу навчання (самостійне надбання знань, оформлення результатів самостійної роботи у виступах, доповідях або рефератах, колективне обговорення); б) функція форми навчання.

Семінарські заняття у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації відрізняються своєю проблематикою і методикою організації та проведення. Студенти інститутів та університетів, як правило, працюють над більш широкими темами, а студенти вищих училищ культури пробують свої сили на порівняно невеликому матеріалі. З ними частіше приходиться працювати індивідуально, враховуючи вікові особливості, відносно обмежене коло знань, умінь та навичок, недостатній досвід самостійної роботи, на який вони можуть спиратися у своїй пошуково-пізнавальній діяльності. Необхідно більшу увагу приділяти виробленню

у студентів правильних прийомів роботи з літературою, вмінню аналізувати науковий текст, виступати з доповідями і повідомленнями, брати участь в обговоренні поставлених на семінарах питань.

Відмінною рисою семінарських занять у даних навчальних закладах є їх спрямованість і значна роль в освітньо-виховному процесі. Вони покликані допомогти студентам як у засвоєнні матеріалу, так і в прищепленні навичок самоосвіти. Перед заняттям ставиться мета, яка об'єднує навчальні, виховні та розвиваючі аспекти. Таким чином, функція методу і функція організаційної форми зливаються в єдине. Всі ці відмінні риси значною мірою наближають систему семінарських занять у вищих навчальних закладах першого рівня акредитації до методики організації і проведення їх у загальноосвітній школі.

У той же час, як показує практика, методи навчальної роботи у вищих училищах культури мають свої особливості, бо вони – не тільки спосіб озброєння студентів знаннями, а й засіб підготовки їх до дослідницької роботи, що притаманна вищій школі.

У процесі виступів на семінарах формується мова, думки студентів. Тут вони набувають навичок лектора, доповідача, що має велике значення у формуванні пропагандистських якостей. Як відомо, функціональний комплекс сучасного працівника культури поряд із такими структурними складниками, як організаторська, педагогічна, виховна, освітня робота, включає дослідницьку і пропагандистську функції.

Самостійна робота дає можливість систематизувати подану раніше інформацію, осмислити її у нових аспектах. Розвивається логічне мислення студентів, що сприяє глибокому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції.

Види семінарських занять та методика їх проведення

Однією з найважливіших сторін організації семінарських занять є питання про методи і способи їх проведення. Для цього, перш за все, необхідно виявити, як впливають на характер і форму семінару такі фактори, як тема заняття, питання, що пропонуються викладачем, кваліфікація педагога, цільова настанова.

У роботах з педагогіки вищої школи велике значення приділяється класифікації семінарських занять за способом їх проведення і за метою.

Тема і зміст заняття, педагогічний досвід викладачів впливають на характер і форму семінару, але вони не є визначальними. Форма і тип семінару залежать від його призначення (контроль за самостійною роботою студентів і перевірка їх знань, форма вироблення наукового мислення, їх творчої активності, навичок самостійної роботи).

Це можна повною мірою віднести до розробки методики організації семінарських занять у вищих училищах культури.

У наш час у практиці вищих закладів освіти (III-IV рівень акредитації) застосовуються різноманітні види семінарських занять: семінар-опитування, у тому числі семінар-опитування реферативного характеру; семінар-бесіда; семінар-бесіда з обговоренням доповідей і рефератів; семінар-дискусія або диспут; семінар-бесіда з проведенням контрольних робіт; семінар-теоретична конференція; семінар-вирішення проблемних завдань, конкретних ситуацій; семінар-заняття на виробництві; семінар “мозкова атака” (семінар може готуватися і проходити у формі “потоків ідей”); спеціальні семінари зі студентами випускних курсів (майстер клас, просемінар); до нових форм вітчизняної системи вузівської системи можна віднести поширену в Західній Європі та Сполучених Штатах Америки – “*case study*”, який вимагає від студентів вироблення нестандартних рішень (застосовується при підготовці юристів, менеджерів, економістів).

Деякі форми семінарських занять вищої школи можуть бути застосовані у вищих училищах культури з урахуванням їх специфічних особливостей.

Найбільш ефективними, на наш погляд, для даних навчальних закладів можна вважати наступні **форми семінарів**:

- семінар-опитування (особливо необхідний на початковому етапі навчання);
- семінар-опитування реферативного характеру;
- семінар-бесіда з проведенням контрольних робіт;
- семінар-дискусія або диспут.

Ефективність семінарських занять цілком і повністю залежить від продуманої методики їх підготовки та проведення.

Аналіз практики проведення семінарських занять у вищих училищах культури показав, що ця форма не знайшла ще належного використання у системі навчально-виховної роботи цих закладів освіти.

У багатьох вищих навчальних закладах першого рівня акредитації має місце тільки полеміка про доцільність введення даної форми навчання. Таке відношення виникає через нерозуміння багатьма викладачами значних можливостей даної форми.

У деяких спеціальних закладах освіти робляться спроби запровадження семінарських занять у навчальний процес, але це, в основному, тільки щодо циклу загальноосвітніх дисциплін. Це пояснюється, на наш погляд, тим, що методику проведення семінарів з даних дисциплін розроблено достатньо глибоко і повно як для навчальних закладів колишньої “середньої ланки”, так і для вищих закладів (III-IV рівень акредитації). У методичній літературі висвітлені такі аспекти, як підготовка студентів і учнів до самостійної роботи з вивчення першоджерел, документів, до письмового оформлення робіт (рефератів, доповідей) та інші питання.

Гірше щодо спеціальних дисциплін, зокрема світової та української музичної літератури. Відсутність методичних посібників для вищих училищ культури змусила вдатися до тривалих пошуків та своєрідних експериментів, пов’язаних із впровадженням у практику роботи різних форм семінарських занять.

Власний досвід дозволив зробити певні висновки стосовно ефективності тієї чи іншої форми навчання, а саме: опитувальна форма, як правило, ефективна лише на перших заняттях як перехідна і послідовна після загальноосвітніх шкіл. На старших курсах вона менш ефективна, тому що вже не відповідає вже ні вимогам рівня розвитку студентів, ні більш складним дидактичним завданням та цільовим настановам. Звернення ж до методики організації та проведення семінарських занять ВНЗ (III-IV рівень акредитації) вносить, як показує практика, в навчальний процес організаційні форми, які не відповідають даному курсу, групі, меті занять.

Так, наприклад, на молодших курсах часто використовуються семінари рефератного характеру. Слід зазначити, що це одна із складних форм, яка потребує тривалої і копіткої підготовки як викладача, так і студента. Проведення семінарських занять у такій формі зі студентами, які не мають достатнього досвіду пізнавальної діяльності, навичок самостійної роботи з літературою, які не володіють навичками письмового та усного оформлення своєї роботи, а також навичок логічного мислення

(особливо у групах з основною освітою), приводить до небажаних результатів. Перш за все, такі заняття без попередньої підготовки не сприяють розвитку творчої самостійності, формуванню навичок дослідницької роботи студентів, а, навпаки, викликають у них байдужість, формальне відношення до даної форми. У свою чергу викладач, не одержавши очікуваних результатів, може втратити віру у педагогічну доцільність і ефективність семінарських занять і навіть відмовитися від них.

Семінарські заняття рекомендуємо проводити з наростаючою складністю від заняття до заняття, від курсу до курсу. Це буде позитивно впливати на реалізацію розвиваючої та виховної функції навчання. Під час організації семінарських занять необхідною умовою є урахування як загального розвитку студентів, так і рівня сформованості їх вміння самостійно працювати над матеріалами, оформленям результатів своєї роботи та ін. Зрозуміло, що ці показники у студентів з основною та середньою освітою, а також на різних етапах їх навчання в даному навчальному закладі будуть різними.

Від керівника семінарського заняття залежить, чи зможе студент перемогти психологію школярства, чи навчиться творчо мислити, самостійно аналізувати явища сьогодення.

Слід вибрати таку послідовність форм і методів організації занять, яка передбачає наростання активності їх пізнавальної діяльності від заняття до заняття. З цією метою вже з перших занять необхідно варіювати види робіт студентів і у ході підготовки до них і при їх проведенні. Поступово скорочуючи види діяльності, які потребують простого репродукування навчального матеріалу, і поширюючи діапазон робіт творчого характеру, можна створити оптимальні умови для розвитку пізнавальної активності і творчої самостійності кожного студента.

Перші семінари рекомендовано проводити у формі опитування, тому що для студентів вищих училищ культури, вчорашніх школярів, така форма перевірки знань дасть можливість викладачу познайомитися з групою і можливостями кожного студента.

З перших занять викладач повинен проявити високу вимогливість до підготовки студентів. Їх необхідно привчити акуратно готуватися до кожного заняття, уважно слухати товаришів, щоб вміти виправити помилки відповідаючого і доповнити його виступ. При такій формі семі-

нару викладачеві доцільно опитувати студентів вибірково (бо вони іноді практикують розподілення між собою питань), щоб більше активізувати студентів як під час заняття, так і при підготовці до нього, не допустити формалізму у визначенні рівня їх знань.

На старших курсах можна практикувати **семінари з письмовою роботою і підготовкою доповідей**. Так, наприклад, доцільно розпочати семінар з **термінологічного диктанту** (10–12 хвилин), щоб уточнити понятійний апарат і перевірити рівень готовності студентів до заняття. Використовуються терміни (поняття), які зустрічалися під час підготовки матеріалу з конкретної теми і при читанні обов'язкової літератури, рекомендованої до семінару. Бажано давати невеликі за обсягом завдання (4–5 термінів). (З часом можна вводити взаєморецензування таких відповідей: студент після закінчення роботи підводить під нею риску і передає другому студенту, який знайомиться з роботою, робить свої помітки на чистій сторінці аркуша і ставить свій підпис. Тобто останній не оцінює роботу однокурсника, а доповнює її, пропонує свій варіант відповіді. Рецензування теж обмежується часом і повинне проходити динамічно. Потім роботи передаються викладачеві для основної перевірки, педагог оцінює їх і коментує на наступному занятті). Письмове опитування по одному з питань зобов'язує студентів готувати весь матеріал, а не вибірково. Після цього студенти приступають до обговорення питань плану семінару, вирішують педагогічні завдання, пов'язані з даною темою. Семінар виходить насичений. У той же час студенти не втомлюються від одноманітності видів діяльності, їх пізнавальна активність наростає з ходом заняття. У результаті кожен студент отримує не одну, а декілька оцінок (за термінологічний диктант, вирішення педагогічних завдань з теми, а частина студентів – за якість зроблених повідомлень, доповнень, рецензій, відповідей). Завершуючи семінар, викладач виставляє підсумкову оцінку, яка достатньо об'єктивна, оскільки складається з різнохарактерних показників.

У міру наростання ступеня самостійності студентів при підготовці до заняття можна перейти до **семінарів-бесід з обговоренням 1–2 доповідей** (письмових рефератів).

Працюючи над доповіддю, студент набуває навичок дослідницької роботи, вчиться літературному викладенню матеріалу.

Виступаючи з доповіддю на семінарі, він набуває практичного досвіду публічного виступу, а ця форма сприяє формуванню навичок ораторської майстерності. Доповідь готується обсягом не більше 15 хвилин (повідомлення – 5–6 хвилин). Для кожної доповіді назначається декілька рецензентів.

Необхідною умовою проведення семінару-бесіди з доповіддю є організація підготовчої роботи. Перш за все викладач повинен ознайомити студентів з основними вимогами до написання доповіді, дати перелік обов'язкової літератури, пояснити, як працювати з літературними джерелами, і обов'язково довести до відома студента необхідність пов'язання матеріалу доповіді з сучасністю і практичною діяльністю.

Перед семінаром викладач проводить індивідуальну роботу з доповідачем – допомагає скласти план та тези виступу. На перших порах доцільно під час індивідуальних консультацій прослухати частину доповіді. Це буде своєрідною репетицією, особливо для тих, хто виступає з доповіддю вперше.

Своєрідним видом доповіді на семінарі є **реферат**.

Вимоги до написання реферату:

- реферат передбачає підготовку варіанту виступу;
- під час підготовки використовується література, що покладена в основу повідомлення;
- сам виступ повинен бути цікавим, нести нову інформацію, знайомити з різними позиціями з того чи іншого питання;
- бажано використання ТЗН, дошки, схем, іншого роздаткового матеріалу, який зацікавить слухачів;
- студенти повинні бути зорієнтовані на ведення записів у конспекті цінних повідомлень, нової інформації, щоб використати її в подальшому обговоренні питання;
- реферат повинен бути обмежений у часі;
- можливе рецензування рефератів студентами завчасно в письмовій формі або в усній – на занятті, або проведення експрес-роботи з теми реферату і визначення його коефіцієнта корисної дії.

Для того, щоб реферати мали навчальну роль, потрібно на занятті дотримуватися таких вимог:

- значна попередня робота студента з обов'язковою консультацією викладача;

- створення зацікавленої обстановки на семінарі, коли до процесу залучення, обговорення та аналізу буде залучено всю групу.

Інакше вони будуть мати не пізнавальне, а «релаксаційне» значення, що явно не входить у завдання семінару.

Складною, але дуже цікавою формою семінарів є **семінари-дискусії**. У вищих училищах культури вони можуть бути застосовані, на наш погляд, тільки на старших і випускних курсах. Надбаний на попередніх заняттях досвід дозволяє тепер студентам глибоко вникнути в суть проблем, які обговорюються на семінарі, творчо аналізувати їх; вони вже спроможні висловлювати свою точку зору і самостійно робити висновки.

Дискусія є однією з найпоширеніших форм семінарських занять у вищій школі і може також з успіхом використовуватися у практиці роботи викладачів даного навчального закладу.

«Дискусія» – слово латинського походження, що означає дослідження, колективне обговорення спірного питання, обмін думками, ідеями між кількома учасниками. Суть даного методу – в обміні поглядами з конкретної проблеми. Мета дискусії – виявити відмінності в розумінні питання і в товариській суперечці встановити істину, прийти до спільної точки зору. Дискусії можуть бути вільними і керованими. Дискусія є доцільною і ефективною тоді, коли вона виникає на базі знань учасників з теми, яка розглядається. За допомогою дискусії студенти отримують нові знання, зміцнюються у власній думці, вчать її відстоювати. Головна функція навчальної дискусії, як визначає Г. С. Цехмістрова у своїй роботі, – стимулювання пізнавального інтересу з певної проблеми. Однією з найважливіших умов ефективності навчальної дискусії є попередня і ґрунтовна підготовка до неї студентів як у змістовному, так і у формальному відношенні. Змістовна підготовка – це накопичення необхідних знань з теми передбаченої дискусії, а формальна – у виборі форми відтворення викладу цих знань.

Дискусія збагачує зміст уже відомого студентам матеріалу, допомагає його впорядкувати і закріпити.

Викладач же отримує належну інформацію про глибину і систему знань, особливості мислення студентів, корегує свою подальшу роботу з ними.

Умови успіху дискусії:

- всі учасники мають бути підготовленими до неї; можна ввести ролі ведучого, опонента, рецензента, логіка, експерта тощо, залежно від теми дискусії;
- кожен її учасник повинен мати чіткі тези своєї позиції, а не великий реферат, думки висловлювати коротко, зважаючи слова, контролюючи свої емоції;
- може практикуватись “розминка” з метою залучення до дискусії всіх студентів, навіть якщо в них немає для цього достатнього досвіду;
- дискусія має бути спрямована на з’ясування проблеми, а не на “змагання” її учасників;
- протилежні точки зору не повинні нівелюватись – саме наявність їх просуває дискусію уперед;
- дискусійні зауваження мають бути зрозумілими, коректними щодо опонента;
- під час дискусії керівник повинен утримуватись від власного виступу; він повинен знати проблему, уміти управляти дискусією, слухати виступаючих, робити висновки, мати авторитет і бути тактовним.

Надзвичайно важливо навчити студентів деяких правил “технології” дискусії.

Цьому можуть сприяти такі прийоми:

- опитування експертів, ознайомлення з їх поглядами на те чи інше питання;
- прийом “зливи ідей”;
- прийом “оживлення” великих рефератів, доповідей за допомогою питань або вільної дискусії;
- прийом “вулик”: усі беруть участь у дискусії, якою ніхто не керує, (обговорюється вузьке коло питань);
- прийом дискусій з розподіленими ролями;
- прийом дискусій у малих групах.

Робота з малими групами: як форма семінарського заняття може використовуватись під час обговорення проблем з будь-якої дисципліни.

В основі – традиційний поділ навчальної групи на міні-групи (по 4–5 чол. у кожній) і постановка завдань, які повинні вирішити студенти кожної міні-групи.

При цьому необхідно звернути увагу на загальні моменти:

- аудиторія повинна бути невеликою, з відповідним розміщенням меблів, щоб не робити перестановок на занятті;
- у кожній мікрогрупі бажано мати лідера, спроможного сформулювати думки і повести за собою товаришів;
- не зводити в одну міні групу 2–3 лідерів: це знизить ефективність роботи;
- час на виконання роботи чітко регламентувати;
- завдання повинні бути конкретні й коректні, передбачати спільне обговорення, дискусію;
- під час роботи може бути шумно, це треба врахувати;
- ця форма потребує більшої підготовки викладача і постійного контролю з його боку за ходом обговорення та відповідного корегування процесу.

Для роботи малими групами можна використовувати різні завдання. Протягом 30-ти хвилин малі групи обговорюють свої концепції, після цього лідери презентують перед академічною групою бачення проблеми під кутом зору своєї групи, відповідають на запитання, роз’яснюючи свою позицію, і, отримуючи консультативну допомогу викладача, спільно формулюють узагальнене бачення шляхів вирішення проблеми, формулюють загальні висновки.

Успіх семінару, незалежно від його форми, цілком залежить від викладача і перш за все – від його підготовки до заняття. Першим етапом підготовки є **розробка плану семінарського заняття** (семінар, як правило, планується на дві години). На семінари доцільно виносити найсуттєвіші теми курсу і ті питання, які лише оглядово розглядалися на лекціях, щоб висвітлити ключові проблеми в нових аспектах. Продуманий план заняття визначає цільову настанову.

Другим етапом підготовки викладача є **розробка методичних рекомендацій для студентів**. У них, як правило, окрім винесених на розгляд тем і питань, повинні бути проблемні завдання, запропонований перелік рефератів і виступів, пропозиції щодо організації дискусії тощо, а також перелік необхідної та додаткової літератури (для семінарських занять з української та світової музичної літератури – додатково ще й перелік музичних творів для прослуховування). Комплектувати літера-

туру слід цілісно, відповідно до питань семінару. Запропоновані нижче методичні рекомендації призначені для студентів, які вивчають курси української і світової музичної літератури.

Рекомендації для студентів.

При підготовці до семінарського заняття рекомендується такий порядок: ознайомлення з планом заняття та його основними питаннями, підбір критичної літератури, вивчення програмних творів, яке включає і прослуховування музики.

Література до семінару укомплектована цілісно, відповідно до питань, що дасть можливість краще зрозуміти основні музичні явища, задум автора, поставлені ним проблеми, глибину їх трактування. На полях конспекту потрібно робити нотатки, до якого питання теми відноситься даний матеріал. При прослуховуванні музики необхідно звертати особливу увагу на ті твори або фрагменти, які рекомендовані у плані семінарського заняття.

Підсумковим етапом підготовки студентів до семінарських занять має бути план чи конспект виступу з усіх питань семінару. На кожне заняття студенти приходять з матеріалами самостійної підготовки до нього, конспектами рекомендованої критичної літератури, нотатками тощо.

Студенти, які були відсутні на семінарі, викликаються викладачем для перевірки і відпрацювання. Студенти, які були присутні, але не встигли виступити, дають викладачеві на перевірку свої матеріали з підготовки до семінару і при необхідності викликаються на додаткові консультації чи індивідуальні бесіди.

Існують **загальноприйняті правила та орієнтири в методиці проведення семінарів**: семінарське заняття, знову ж таки, незалежно від його форми, повинно розпочинатися вступним словом викладача (до 5 хвилин), яке визначає характер, мету і завдання заняття. Викладач формулює основні питання теми і попереджує про форми роботи, визначає час на їх проведення. Тобто налаштовує студентів на роботу, надає заняттю конструктивного прагматичного характеру, зацікавлює аудиторію.

На розгляд окремих питань, проблемних завдань, вправ і т.д. викладач може завчасно спланувати час, хоча це дуже складно, бо кожне

заняття – це живий організм, але орієнтуватися у регламенті потрібно. Це дисциплінує і студентів, і самого педагога.

Завершується семінар **заключним словом викладача**, в якому підводяться підсумки, узагальнюється вивчений матеріал. Необхідним моментом заключного слова є висновки педагога про позитивні сторони і недоліки семінару. Він також визначає, наскільки досягнуто поставлену мету, коротко аналізує виступи студентів, дає оцінку семінару загалом.

У визначенні кількості годин на семінари, співвідношення їх із загальним обсягом курсу, конкретних тем заняття викладачу вищого училища культури необхідно враховувати різницю рівня загальної підготовки і рівня пізнавальних можливостей студентів молодших і старших курсів, їх завантаженість (співвідношення з семінарами з інших дисциплін). Слід враховувати і якісний склад курсу, групи.

Семінарські заняття з курсів української та світової музичної літератури.

Навчально-методична мета семінарських занять з курсів української та світової музичної літератури у вищих училищах культури полягає в тому, щоб:

- навчити студентів вмінню орієнтуватися в складних явищах сучасного музичного життя і успішно використовувати надбані знання у практичній діяльності;
- навчити розглядати творчість того чи іншого композитора у контексті розвитку світової музики, конкретний музичний твір – з характерними ознаками історично-художнього часу, з найтипівішими рисами індивідуального стилю того чи іншого композитора;
- перевірити і закріпити знання музичних творів, рекомендованих програмою (музична вікторина);
- закріпити навички аналізу музичних творів різних жанрів та форм;
- перевірити і закріпити уміння студентів самостійно працювати з критичною літературою, нотним матеріалом (клавірами опер, партитурами та ін), уміння логічно і грамотно висловлювати свої думки;
- пробудити і розвинути інтерес до творчої роботи (підготовка доповідей, рефератів, повідомлень, оглядів);

- допомогти студентам оволодіти навичками музичного лектора-пропагандиста.

На семінарські заняття винесені найсуттєвіші теми кожного з курсів. Кількість годин визначає сам викладач у відповідності з особливостями аудиторії, рівнем її загальної і музичної підготовки, пізнавальними можливостями, бо навчальним планом цей вид занять не передбачений.

Проблематика семінарських занять з української та світової музичної літератури побудована так, щоб охопити найістотніші процеси в розвитку національного і світового мистецтва від стародавності до сьогодення. З цих процесів виділені найвизначніші музичні явища і найвидатніші імена композиторів, які творили і творять музичну культуру. Такий підхід допоможе студентам повніше засвоїти матеріал курсів.

На кожне семінарське заняття планується 2 години, до плану рекомендуємо включати 4–6 питань для обговорення (при виконанні письмової роботи їх кількість може бути зменшена) та музичну вікторину, яка допоможе викладачеві перевірити знання музики творів, рекомендованих програмою.

Спробуємо розкрити сутність, структуру, методику проведення деяких типових семінарів на конкретних прикладах – семінар-бесіда з проведенням контрольної роботи з курсу “Українська музична література” (розділ IV. Продовження традицій М. Лисенка у творчості композиторів кінця XIX – початку XX століття) та семінар-бесіда з обговоренням доповіді з курсу “Світова музична література” (розділ VI. Музична культура кінця XIX – початку XX століття); плани семінарських занять додаються.

Семінар № 1

(варіант семінарського заняття
з курсу «Українська музична література»)
(2 год.)

Тема:	“Музична культура України кінця XIX – початку XX століття»		
Форма семінару:	Семінар-бесіда з проведенням контрольної роботи		
Мета семінару:	Виявити характерні риси творчості К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича, особливості їх музичної мови; дати оцінку внеску композиторів у розвиток національного мистецтва; перевірити навички роботи з хоровими партитурами.		
Час і місце проведення:			
Група:			
№ з/п	Перелік питань для обговорення	Час	Примітки
I	Вступна частина		
II	Основні питання: 1) Загальні тенденції розвитку музичної культури кінця XIX – початку XX століття; 2) Реалістичні тенденції розвитку мистецтва у творчості К. Стеценка; 3) Продовження традицій М. Лисенка у творчості Я. Степового; 4) М. Леонтович – художник-новатор, видатний майстер хорового письма.		
III	Контрольна робота (письмова)		
IV	Музична вікторина		
V	Підсумки семінару		
Література			
1. Історія української доживотної музики: Посібник для музичних вузів. – К, 1969. – С.474–485, 526–552, 571–584, 517–526.			
2. Архімович Л., Каришева Т., Шеффе Т, Шреер-Ткаченко О. Нариси з історії української музики: У 2-х т. – К., 1964. – Т.2. – С.20–35.			

3. Лісецький С. Українська музична література для 6 класу ДМШ, – К., 1991. – С 70–81.
4. История украинской музыки: пособие для музыкальных вузов. – М.: Музыка, 1981. – С.95–100.
5. Пархоменко Л. Кирило Григорович Стеценко. – К., 1973. – 35 с.
6. Булаг Т. Я. Степовий, – К., 1980. – 26 с.
7. Дяченко В. М. Д. Леонтович – К, 1969. – 79 с.

Твори для прослуховування:

1. К. Стеценко. Хорові твори: “Сон”, “Заповіт”; кантата “Шевченкові”; романси: “Плавай, плавай, лебедонько”, “Стояла я і слухала весну”, “Вечірня пісня”.
2. М. Леонтович. Хорові обробки: “Над річкою бережком”, “Мала мати одну дочку”, “Ой з-за гори кам’яної”, “Піють півні”, “Щедрик”, “Дударик”, “Козака несуть”, “Пряля”.
3. Я. Степовий. Вокальний цикл “Барвінки” – романси “Ой, три шляхи широкі”, “Степ”, “Утоптала стежечку”, “За думою дума”; “Прелюд пам’яті Т. Шевченка”.

На вивчення цього розділу програмою відведено 8 годин. Під час лекцій одну з тем можна дати оглядово, запропонувавши студентам ряд питань для самостійного опрацювання, тим самим вивільнивши години для семінарського заняття. Даний семінар розроблений з урахуванням спеціалізацій і розрахований перш за все на студентів хорових відділень (спеціалізація “Народне пісенне мистецтво”).

Після вступного слова викладача студенти приступають до обговорення основних питань. Бесіда розпочинається з постановки проблемних питань, бо саме вони потребують не простого переказу навчального матеріалу, а активізації розумової діяльності, що у свою чергу сприяє формуванню вмінь аналізувати, зіставляти, порівнювати, робити висновки тощо. При проведенні семінару викладач може запропонувати такі питання:

- Проаналізуйте, як історичні та соціальні умови даної епохи відбилися на розвитку музичної культури?
- Визначте передових представників української музики, які продовжили традиції великого М. Лисенка.
- Порівняйте музичні особливості творів різних композиторів, основою яких є однаковий літературний текст (наприклад: “Заповіт” К. Стеценка та “Заповіт” М. Лисенка).

- Висловіть свої думки, чому не зникає інтерес до творчості Т. Шевченка? Чи знаходить шевченкіана своє відбиття у творчості Я. Степового?
- Доведіть, що М. Леонтович був справжнім художником-новатором, а хорова мініатюра – його творчою лабораторією.

Значною частиною семінарського заняття є **письмова контрольна робота** (30 хв.), яка складається з двох варіантів. Завдання обох варіантів пов’язані з творчістю великого майстра хорової мініатюри композитора М. Леонтовича, бо саме його твори дуже часто входять до програми з диригування та читання хорових партитур і, можливо, саме вивчений репертуар стане основою для майбутньої діяльності студентів. Дана контрольна робота допомагає викладачу перевірити навички аналізу музичних (хорових) творів, уміння студентів самостійно працювати з нотним матеріалом (хоровими партитурами), що є дуже важливими для майбутнього фахівця.

I варіант.

Проаналізувати твір (хорова партитура, обробка М. Леонтовича “Ой, з-за гори кам’яної” за планом: (план наведено нижче).

II варіант.

Проаналізувати твір (хорова партитура, обробка М. Леонтовича “Мала мати одну дочку”) за планом:

I. Загальні відомості про твір (коротко про його сюжет, ідею, зміст).

Сюди ж треба обов’язково:

- а) жанрову належність (обрядові, історичні, побутові, епічні);
- б) характер твору (героїчний, ліричний, епічний, лірико-епічний)

II. Музично-теоретичні особливості твору:

1. Форма (розподіл на частини).
2. Ладо-тональний план (головна тональність і відхилення, модуляція).
3. Метроритм (метр, розмір, переважаючий ритмічний малюнок).
4. Інтерваліка в хорових партіях (по горизонталлі та вертикаллі).
5. Фактура (склад письма).

III. Вокально-хорові особливості твору:

1. Типи та види хору.

2. Діапазон та теситура хорових партій і всього хору. Труднощі:
- інтонаційні (мелодичні та гармонічні);
  - ритмічні;
  - дикційні;
  - теситурні.

IV. Виконавчий аналіз:

- Темп (а також зміни).
- Динаміка (рухома і нерухома).
- Фразування (кульмінації місцеві та загальні).
- Звуковедення, атака, характер хорового співочого дихання.
- Диригентські труднощі.
- Виконавчий план (трактовка твору, дати аналіз з використанням музично-виражальних засобів).

Кожне семінарське заняття з української та світової музичної літератури передбачає перевірку знання музики творів, рекомендованих програмою, тому обов'язковим його моментом є проведення **музичної вікторини** (доцільно, крім запропонованих до семінару творів, включати музичні фрагменти з попередніх тем).

Варіант музичної вікторини до даної теми:

- К. Стеценко, романс "Плавай, плавай, лебедонько".
- М. Леонтович, хорова обробка "Пряля".
- М. Лисенко, романс "Безмежнеє поле".
- К. Стеценко, хор "Заповіт".
- М. Леонтович, хорова обробка "Щедрик".
- Я. Степовий, романс "Ой, три шляхи широкії".
- К. Стеценко, кантата "Шевченкові".
- М. Леонтович, хорова обробка "Мала мати одну дочку".
- Я. Степовий, романс "Степ".
- М. Леонтович, хорова обробка "Над річкою бережком".
- Я. Степовий, "Прелюд пам'яті Тараса Шевченка".
- М. Лисенко, хор "Заповіт".

У заключному слові викладач підводить підсумки семінару, узагальнює знання студентів з теми, оцінює рівень підготовки до заняття тощо і попереджує про наступний семінар, визначає його тему та термін проведення.

Семінар № 2

(варіант семінарського заняття
з курсу «Світова музична література»)
(2 год.)

Тема:	"Музична культура кінця XIX – першої половини XX століття"		
Форма семінару:	Семінар-бесіда з обговоренням доповіді		
Мета семінару:	Виявити найбільш яскраві музичні явища зарубіжної музики кінця XIX – першої половини XX століття, її основні художньо-стилістичні напрямки, жанри, етапні твори найбільш відомих композиторів		
Час і місце проведення:			
Група:			
№ з/п	Перелік питань для обговорення	Час	Примітки
I	Вступна частина		
II	Доповідь «Імпресіонізм в образотворчому мистецтві» з подальшим проведенням експрес-роботи.		
III	Основні питання: 1) Імпресіонізм у творчості К. Дебюссі та М. Равеля; 2) Загальний огляд розвитку музичної культури XX ст. Боротьба напрямків. Авангардизм. 3) Неокласицизм у творчості Б. Бартока та І. Стравінського. 4) А. Шенберг – засновник "Нової віденської школи".		
IV	5) Експресіонізм у творчості А. Берга та А. Веберна.		
V	6) Джазові традиції у творчості Д. Гершвіна. Музична вікторина Підсумки семінару		
Література			
1. Музыкальная литература зарубежных стран: Пособие для музыкальных училищ. В.5. – М., 1974. – С. 283–292, 333–344, 375–387.			
2. Ролан-Манюель. Морис Равель. – К., 1975. – С. 15–16.			
3. Дебюсси и музыка XX века: Сборник статей – Л., 1983. – С.20			

4. Алексеева Л., Григорьев В. Зарубежная музыка XX века. – М., 1986. – С. 9–30, 41–62.
5. Мартынов И. Очерки о зарубежной музыке I половины XX века. – М., 1970 – С.97–120, 78–90, 438–441.
6. Русская музыкальная литература: Пособие для музыкальных училищ. В.4. – М., 1975. – С.241–258
7. Мельников Г. Арнольд Шенберг. – Искусство. – 1997., № 26, С.12.
8. Холопова В., Холопов Ю. Антон Веберн. Жизнь и творчество. – М., 1984. – С.203–226.
9. Черкашина М. Опера XX століття. Нариси. – К, 1981 – С.31–42
10. ЮЭНД, Джордж Гершвин. Путь к славе. – М., 1989, – С.78–80.

Твори для прослуховування:

1. К. Дебюссі: “Хмари”, “Празднества”, “Сирени”.
2. М. Равель: “Болеро”, “Гра води”.
3. А. Шенберг, пісня без слів із “Серенади”.
4. А. Веберн, “Пасакалья”.
5. А. Берг: “Чотири п’єси”, “Адажіо”, фрагменти з опери “Воцек”
6. Д. Гершвін, “Рапсодія в стилі блюз”, фрагменти з опери “Поргі та Бесс”.
7. І. Стравінський, сюїта з балету “Жар-птиця”, фрагменти з балету “Весна священна”, “Симфонія псалмів”.
8. Б. Барток, Друга сюїта для оркестру.

Семинар № 2 (додатки)

Термінологічний диктант рекомендуємо застосовувати на початку заняття, щоб уточнити понятійний апарат, перевірити рівень готовності студентів до заняття.

Дати поняття таким термінам:

- імпресіонізм;
- авангардизм;
- експресіонізм;
- додекафонія;
- спірічуелс.

Експрес-робота з теми доповіді є своєрідним доповненням до контролюючих форм і визначає коефіцієнт корисної дії. Доцільно провести нескладне тестування.

Тести:

1. Сутність імпресіонізму як художнього напрямку в мистецтві полягає у наступному:
  - а) розкриття трагічних протиріч між гармонійною особистістю та сучасним суспільством;
  - б) втілення безпосереднього враження від оточуючого середовища, психологічного настрою;
  - в) протиставлення буденності і мрії, повсякденного існування і найвищого ідеального світу, створеного творчим уявленням.
2. Засновником імпресіонізму у живопису був художник:
  - а) П’єр Огюст Ренуар;
  - б) Клод Моне;
  - в) Едгар Дега.
3. Назвати картину К. Моне, яка дала назву напрямку в мистецтві:
  - а) “Враження. Схід сонця”;
  - б) “Сніданок на траві”;
  - в) “Морозний ранок”.
4. Скільки виставок художників-імпресіоністів відбулося:
  - а) дві;
  - б) шість;
  - в) вісім.
5. Автором відомих полотен “Портрет Жанни Самарі”, “Парасольки”, “Бал в Буживалі” був художник:
  - а) Е. Дега;
  - б) О. Ренуар;
  - в) К. Пісарро.
6. Якою технікою користувалися художники-імпресіоністи?
  - а) окремі мазки різного кольору, які давали оптичну суміш кольорів;
  - б) лессировання;
  - в) розбризування фарб без застосування пензля (дрипінг).
7. Назвати художника-імпресіоніста, який ніколи не звертався до пейзажу, автора відомих “Блакитних танцюристок”:
  - а) Е. Дега;

б) К. Моне;

в) О. Ренуар.

(Відповіді: 1-а; 2-б; 3-а, 4-в; 5-б; 6-а; 7-а.)

При обговоренні пропонуємо наступні проблемні питання:

- Порівняйте палітру виразних засобів музичного імпресіонізму з засобами образотворчого мистецтва;
- Визначте сутність неокласицизму у музиці;
- Обґрунтуйте, чому І. Стравінського називають “людиною з тисячею облич”? Чи можна балет “Весна священна” назвати його творчим маніфестом?
- Проаналізуйте, чому експресіонізм як напрямок в європейському мистецтві виник саме в Австрії та Німеччині на початку ХХ століття?
Порівняйте експресіонізм з імпресіонізмом.
- Доведіть, що “трагедія маленької людини” є типовою темою для експресіоністичних творів. Як вона відбилася у російській та українській літературі? Чи знайшла ця тема своє належне втілення у музиці представників російського оперного реалізму?
- Визначте першу в історії американської культури оперу та особливості її музичної мови.

Музична вікторина:

1. А. Шенберг “Пісня без слів” із “Серенади”;
2. М. Равель, “Болеро”;
3. А. Веберн, “Пасакалія”;
4. А. Берг, “Адажіо”;
5. Д. Гершвін, колискова Клари з опери “Порги та Бесс”;
6. І. Стравінський, “Поцілунок землі” з балету “Весна священна”;
7. К. Дебюссі, “Хмари”;
8. Д. Гершвін, “Рапсодія в стилі блюз”;
9. К. Дебюссі, “Сирени”;
10. Б. Барток, Друга сюїта для оркестру;
11. М. Равель, “Гра води”;
12. А. Берг, монолог Воццека “Ми бідний люд” з 1 к. опери “Воцтек”.

1. Бондар А. Д. Семінарські заняття у вищій школі. – К., 1974. – 78 с.
2. Позіна Е. С. Методика проведення семінарських занять у вузі. – К., 1979. – 20 с.
3. Римаренко В. Е. Семінарські заняття в школі. – К.: Радянська школа, 1981. – 126 с.
4. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Підручник. – К: Либідь, 1998. – С.455–475.
5. Основы педагогики и психологии высшей школы. Пособие. – М.: Изд. Московского университета, 1996. – С. 110–127.
6. Цехмістрова Г. С. Методологічне обґрунтування проведення семінарських занять у вищих навчальних закладах // Науково-методичний збірник. Проблеми освіти. В.24., – К., 2001. – С. 14–24.
7. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М., 1972. – 155 с.
8. Болубаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти / Навчальний посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. – К.: ВВП Компас, 1997. – С. 11–16.
9. Писарева Т. Е., Писарев В. Е. Что такое проблемное обучение? (терминологический аспект. // Сов. педагогика. – 1982. – № 4. – С. 7–80.
10. Курчий Л. В., Подпригорюк Я. В. Методические советы и задания студентам для подготовки к семинарским занятиям по политической экономии. – К., 1982. – С.4–10.